

Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı

The Creation of Man in Mythology and Divine Religions

Ayşegül HAFIZOĞLU

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, İHL. Meslek Dersleri Öğretmeni, Malatya/Türkiye
Dr., Ministry of National Education, İHL. Vocational Lessons Teacher, Malatya/Türkiye
hafizoglu77@gmail.com | orcid.org/ 0000-0002-0572-7917

DOI: 10.47425/marifetname.vi.1064044

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 24 Mayıs / May 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 14 Aralık /December 2021

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran /June 2022

Atıf | Cite as

Hafizoğlu, Ayşegül. "Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı [The Creation Of Man In Mythology And Divine Religions]". Marifetname. 9/1 (Haziran/2022), s. 217-244.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>

mail: sifdergisi@gmail.com

Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı

Öz: İnsanın nasıl ve niçin yaratıldığı konusu varlığını anlamlı kılma açısından insan için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda en eski uygarlıklarda yaratılışa dair anlatıların olduğunu görmekteyiz. İlahî dinlerde de ilk insanın yaratılış anlatıları ayrı bir önemi haizdir. Bu çalışmada mitolojilerle ilahî dinlerin yaratılış anlatıları arasındaki benzerliklerin ortaya konması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yöntem olarak öncelikle Sümer, Babil, İran ve Türk mitolojilerindeki yaratılış anlatıları incelenmiş daha sonra Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te ilk insanın yaratılışı ortaya konarak benzerlikler tespit edilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Sümer, Babil, İran ve Türk mitolojilerinde ilk insanın yaratılışında kullanılan en temel maddenin toprak olduğu görülmektedir. Bazı mitolojilerde toprakla birlikte tanrılara ait kan ve gözyaşı insanın yaratılışında hammadde olmuştur. İlahî dinlerde de ilk insan topraktan yaratılmış ve ona Tanrı tarafından ruh üflenmiştir. Hem mitolojilerde hem de dinlerde ilk insanın yaratılış gayesi en genel anlamda Tanrı'ya ya da tanrılara hizmet etmektir. Mitolojilerle ilahî dinlerin yaratılış anlatıları arasındaki benzerlikleri Allah'ın her topluma elçiler göndermesi dolayısıyla aynı kaynaktan bilgilendirilmiş olması gerçeğiyle açıklamak mümkün görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Mitoloji, Yaratılış, Âdem, Havva

The Creation of Man In Mythology And Divine Religions

Abstract: How and why human was created is vital to his quest for the meaning of life. In this context, it is seen that there are narratives about creation in the oldest civilizations. In divine religions, the creation narratives of the first human have a special importance. In this study, it is aimed to reveal and evaluate similarities between the creation narratives of divine religions and myths. In this research, firstly the creation narratives in Sumerian, Babylonian, Iranian and Turkish mythologies were examined. Secondly the creation of the first man was explained in Judaism, Christianity and Islam. Then, as a method, the similarities between them were determined and evaluations were made. In the Sumerian, Babylonian, Iranian and Turkish mythologies, it is seen that the most basic substance used in the creation of the first human being is soil. In some mythologies, it is told that gods' blood and tears are the raw material in the creation of man. In divine religions, the first human being was created from soil and the spirit was breathed into him by God. In both mythologies and religions, the purpose of creation of the first man is to serve God or gods in the most general sense. The similarities between myths and the creation narratives of divine

religions can be explained by the thought that they were fed from the same source thanks to Allah sent messengers to every society.

Keywords: Kalam, Mythology, Creation, Adam, Eve

Giriş

İnsan düşüncesi açısından yeryüzünde ilk insanın nasıl var olduğu ve yaratılış gayesinin ne olduğu, cevaplanması gereken önemli sorular olarak tarih boyunca zihinleri meşgul etmiştir. Sadece dinlerin kutsal metinlerinde değil, en eski uygarlıkların mitoslarında da bu konuda bilgiler bulunmaktadır. Çalışmada, İslam'ın doğduğu coğrafyaya yakın bölgelerdeki Sümer, Babil, İran ve Türk gibi uygarlıkların mitolojilerindeki yaratılış anlatısı ile Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi vahiy kaynaklı dinlerde mevcut olan yaratılış anlatısı arasındaki benzerlikler tespit edilmeye çalışılmış ve bu benzerliklerin düşünce tarihi açısından ne anlam ifade ettiğine dair genel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmayla tahrif edilmiş Yahudilik ve Hıristiyanlık'taki yaratılış anlatısı ile İslam'daki ilk insan olarak kabul edilen Hz. Adem'in yaratılışı ortaya konulmuş olacaktır. Aynı zamanda bahsi geçen milletlerin ilk insanın yaratılışına dair mitleri ortaya konarak çalışmada yer alan dinlerdeki anlatılar arasında kesişen noktalara dikkat çekilmiştir.

İnsan, evrenin nasıl var olduğuna dair duyduğu ilgi ve merakın belki daha fazlasını kendi varlığının kaynak ve nasıllığına karşı duymuştur. Tarih boyunca çeşitli milletlerin oluşturdukları yaratılış mitlerini, insanın kökenine dair merakının ve yaşamı anlamlı kılma çabalarının bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda insan, varoluşsal sorularına cevaplar üreterek bu dünyadaki varlığını anlamlı kılmaya çalışmıştır. Vahiy kaynaklı dinlerde insanın yaratılış amacına dair bilgiler bulmak mümkündür. Çalışmanın sınırları göz önünde bulundurularak bazı milletlerin yaratılış mitolojilerine yer vermekle yetinilmiştir.

İnsanlığın başlangıcına dair bilgi veren kaynaklar arasında yer alan köken mitlerine geçmeden önce kısaca "mit" ve "mitoloji" kavramlarına yüklenen anlamlara yer vermemiz isabetli olacaktır. Yunanca *muthos* kelimesinden geldiği kabul edilen İngilizce'deki *myth* kelimesi, söz ya da konuşma

anlamına gelir. Tanrıların ve insanüstü varlıkların hikâyesi olarak mitler, temelde dünyanın başlangıcındaki olayları ve gerçekleri ortaya koymaktadır.¹ Tarihte yer almış her uygarlık, volkanik patlamalar ve kuyruklu yıldızlardan hastalık ve ölüme kadar korkunç, anlaşılmasız ya da kontrol edilemez olaylarla ilgili hikâyeler kurgulamışlardır. Mit olarak isimlendirilen bu hikâyeler, ilgili kültürlerin dini inançlarıyla derinden ilişkilidir.² Mitlerin oluşumunda dinî unsurlar başat rol oynadığı için mitolojinin dinî geleneklerden ayrı tutulması onların anlamsızlaşması ve dindışı alanlarda anlaşılmasız hale gelmesi anlamına gelir.³

Gerçekten yaşanmışlarıyla ilgili tartışmalar açısından mitler kimilerine göre tarihte yaşamış toplumların belleklerinde var olmuş gerçek dışı olayların olağanüstü sözlerle ifade edilmiş formu iken; Friedrich Nietzsche'ye (ö. 1900) göre başlı başına dünyaya dair bir tasarım ve düşünme tarzıdır. Dolayısıyla herhangi bir miti ortadan kaldırmak, kültürün üzerinde durduğu sabit ve kutsal aslı mekândan mahrum bırakmak anlamına gelir. Mitler, genel itibarıyla geçmişte olmuş olaylardır; ama aynı zamanda mevcut gerçekliğin olmazsa olmaz koşuludurlar.⁴ Tarihte yaşanmış olayların, neden-sonuç ilişkisi içerisinde günümüz koşullarını etkilediği gerçeğinden hareketle mitlerin de tarihi süreç içerisinde oluşturulduğu toplumlardan günümüze kadar değişik formlara girerek günümüz insanının hayatında farklı şekillerde yer edindiğini söylememiz mümkündür. Bu anlamda mitler her devirde ve toplumda farklı şekillere bürünerek devam eden dinamik bir yapı olmaktadır.

Çağdaş mitoloji anlayışına göre, gerçek bir mitosun dinle doğrudan doğruya hiç ilgisi olmadığı ve asıl ilgisinin doğayla kurulmuş olduğu⁵ ifade edilmektedir. Ancak mitlerin ciddi dinsel tecrübelerden ortaya çıktığını ve dinin temelinin oluşturduğunu söyleyen yaklaşımlar da bulunmaktadır.⁶

¹ Kees W. Bolle, "Myth", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (USA: Thomson Gale, 2005), 9/6359.

² Marcelo Gleiser, "Myth", *Encyclopedia of Science and Religion*, ed. J. Wentzel vd. Van Huyssteen (USA: Macmillan Reference, 2003), 590.

³ Cengiz Batuk, *Mitoloji ve Tarihsellik* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 8.

⁴ Batuk, *Mitoloji ve Tarihsellik*, 17-18.

⁵ Edith Hamilton, *Mitologya*, çev. Ülkü Tamer (İstanbul: Varlık Yayınları, 2002), 8.

⁶ Dona Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, çev. Koray Akten vd. (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 26.

Bunlara göre mit kutsal bir öyküyü anlattığı gibi kozmos ya da onun bir parçası olan insan davranışları ya da bitki türleri gibi gerçekliğin nasıl hayat bulduğunu da anlatır. Mitlerdeki eylemleri gerçekleştiren kişiler de doğaüstü varlıklar yani tanrı ve tanrıçalardır.⁷ Dini inançların etkilediği mitosların kutsal kabul edilen varlıklarla ilgili olması, onların gerçekliğinden önce inandırıcılığının ön plana çıkmasına neden olduğu düşünülebilir. Bu anlamda bir mitin gücünün aslında onun gerçekliğinde değil inandırıcılığında⁸ olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde bazı toplumlardaki ritüellerin mitlerde anlatılan hikâyelerle benzerlik göstermesi, mitlere olan inancın hâlâ devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.⁹

İnsan, yeryüzündeki varlığını anlamlandırma bağlamında kendisine nereden geldiğine ve nereye gideceğine dair varoluşsal sorular sorar. Varlığının başlangıcına şahit olmayan insan, bunu dinî metinler aracılığıyla gidermeye çalışsa bile bu bilgilerle yetinmeyip daha fazlasını, hayal gücüyle üretir. Aynı durum, ölüm ötesi hayat içinde geçerlidir. Dolayısıyla mitleri ya da mitosları içerisinde dini bilgilerin kısmen bulunduğu, çoğunluğunu insanın hayal gücünün oluşturduğu sembolik anlatımları içeren yapılar olarak düşünebiliriz. Bu bağlamda mitler, toplumların düşünsel anlamda ulaştıkları seviye hakkında bilgiler sunarken dinî, ahlakî ve sosyal yaşama dair de tarihi veriler sunmaktadır.

1. Sümer Mitolojisinde İlk İnsanın Yaratılışı

Evren ve insanın yaratılışına dair bilgiler sunan elimizdeki en eski mitlerin Sümerlere ait olduğu ifade edilmektedir. Sümer mitolojisi hakkında önemli bilgiler sunan edebî tabletler, yaklaşık olarak M.Ö. 2000-2500 yı-

⁷ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Om Yayınevi, 2001), 15-16.

⁸ Gleiser, "Myth", 591.

⁹ Hintliler arasındaki bir tedavi şekli dikkat çekicidir. Hintli sihirbazlar hastanın yatağının yanında Mandol deseni çizerler. Mandol kâinatı ve tanrıların ilk oturduğu yeri sembolize eden minyatür şeklindedir. Bu şekilde kâinatın yaratılışı tekrarlanmış olur. Bu esnada bir taraftan da hastanın yanı başında kozmogonik mitlerin şarkısı söylenir. Böylece hastanın başlangıç zamanında, yaratılışın ortaya çıktığı zamanlara, hayatın ilk devirlerine götürülmesi sağlanarak şifa bulması düşünülür. Menşe mitlerini ve kozmogonik mitleri tekrarlamak suretiyle hastalıklara çare bulunacağı inancı çok kuvvetli bir şekilde Tibet'te de yaşamaktadır. Bk. Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 25.

lından kalmadır. Sümer efsaneleri, kadim Yakındoğu uygarlık mitlerinin oluşmasında temel bir niteliğe sahiptir. Sümerlerin anlayışlarına göre tanrılar, evrenin yaratılmasından önce vardılar. Yer ile gök birdi. Bu kurguda Tanrıça *Nammu*, “gök ile yere yaşam veren ana” olarak tasvir edilmiştir.¹⁰ Sümer mitlerinde insan var edilmeden önce evren ve yeryüzünün tanrılar tarafından yaratıldığı anlatılmaktadır.¹¹

İnsanın yaratılışının anlatıldığı Sümer mitine göre, tanrılar ekmeklerini sağlamakta çok güçlük çekiyorlardı. Tanrılara yardım edebilecek olan su tanrısı *Enki*, o kadar derin uyumaktadır ki onların yakınmalarını işitmez. Bunun üzerine annesi *Nammu* tanrıların gözyaşlarını ona getirir ve oğlundan tanrılar için hizmetkârlar biçimlemesini ister. *Enki* diğer tanrılar da yardımıyla insanın kilden şekillenmesini ve yazgısının belirlenmesini sağlar.¹² Böylece insan, tanrıların ortaklaşa çabalarının bir ürünü olarak topraktan yaratılarak varlık sahasına çıkar. İnsanın yaratılışında tanrısal bir unsur olarak onların gözyaşlarının kullanılmış olması dikkat çekicidir. İnsanın var oluş amacı da tanrıların iş yükünü hafifleterek onların rahat etmesini sağlamak için hizmetkârlık olarak belirlenmiştir.

Baltaya övgü niteliğindeki bir Sümer ilahisinde, en güçlü tanrı *Enlil*, ilk insanları “Canlı bedeninin yetiştiği yerde” tıpkı bitkiler gibi topraktan bitirir ve bundan hoşnut kalır. Bunu gören diğer tanrılar da *Enlile* yalvararak, ondan kendilerine hizmet edecek başka insanlar yaratmasını isterler. Ana tanrıça *Ninmena* (tacın hanımı), hükümdarlar yaratır ve böylece insanlığa düzen getirir. Ayrıca insanların üreme yoluyla çoğalmasını mümkün kılar.¹³

Sümer mitolojisine göre insan yaratılmadan önce yeryüzünde insan yaşamı için gerekli unsurların her biri bir tanrı tarafından temsil edilmiştir. Yer, gök, hava, su, güneş, ay, bitki ve hayvanlar için düzeni sağlayan kişileştirilmiş tanrılar düşünülmüştür. En sonunda tanrılara hizmet etmek, onları kendi geçimleri için emek harcamak zorunluluğundan kurtarmak üzere ilk insan yaratılmış ve ona soluk verilmiştir. İnsanın yaratılmasında kul-

¹⁰ S. Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, çev. Hamide Koyukan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999), 82.

¹¹ Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, çev. Alaeddin Şenel (Ankara: İmge Kitabevi, 1993), 26-27.

¹² Kramer, *Sümer Mitolojisi*, 132-133; Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, 30.

¹³ Mustafa Alp Dağıstanlı (ed.), *Mitoloji* (İstanbul: NTV Yayınları, 2010), 23.

lanılan maddeler, kil (toprak) ile tanruların gözyaşları olmuştur. Toprağın insanın maddî yönünü, tanruların gözyaşlarının ise insana kutsallık veren, tanrılarla ilişki kurmasını sağlayan ruhanî yönünü temsil ettiği düşünülebilir. Toprak ve tanruların gözyaşının karışımından oluşan çamur ile insan bedeninin şekillendirilmesinden sonra ona canlılık kazandıracak olan soluk verilmiştir.¹⁴

İnsanlara yüklenen tanrılara hizmetkârlık görevini, o dönemde insanlar arasındaki bir hiyerarşinin varlığına delil olarak düşünmek mümkündür. Tanrılar, aslında şehirleri yöneten ve insanlar üzerinde en hâkim konumda olan idarecileri sembolize ederken, onların yükünü hafifletmek için yaratılan diğer insanların da yönetilen ve çalışan işçi sınıfını temsil ettiği düşünülebilir. İnsanlara böyle bir yaratılış gayesinin sunulması, toplumsal düzenin sağlanmasına dönük olabileceği gibi bireysel olarak varlıklarını anlamlı kılmalarını, buldukları konumu kabullenmelerini ve o günkü hâkim otoriteye itaat etmelerini sağlamış olabilir.

2. Babil Mitolojisinde İlk İnsanın Yaratılışı

Sümerlerin geleneksel yaratılış mitosunu alan Babililer, onu kendi ulusal, siyasal ve dinsel amaçları için kullanmak üzere yeniden kurgulamışlardır. Babil yaratılış destanı, “gökyüzünde iken” anlamına gelen Enuma Eliş olarak bilinen destandır.¹⁵ Çivi yazısıyla yedi adet kil tablete yazılmış olan bu destanın muhteva yönünden M.Ö. 1900’lü yıllara kadar dayanabileceği ifade edilmektedir.¹⁶

Destan, ilk tanrısal ana *Apsu* (tatlı su okyanusu) ile baba *Tiamat* (tuzlu su okyanusu) ve onların oğulları *Mummu*’dan (iki su kütlesi üzerinde dalgalanan sisi temsil eder) başka hiçbir şeyin olmadığı zamanlara değinerek

¹⁴ “İnsana soluk verildi” ifadesi Sümerlere ait “Sığır ve Tahıl” mitinde geçmektedir. Bk. Kramer, *Sümer Mitolojisi*, 139.

¹⁵ Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, 241-243; Bu destanın yaygın biçimde tanınıp ünlenmesinde başka sebepler olmakla birlikte Tekvin kitabının ilk iki bölümünde anlatılanlarla benzerlik göstermesinden ileri geldiği ifade edilmektedir. Bk. Alexander Heidel, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, çev. İsmet Birkan (Ankara: Ayraç Yayınları, 2000), 9.

¹⁶ Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, 241; Bu destana ait tabletlerin bulunma ve yayımlanma süreci için bk. Heidel, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, 9-12.

başlamaktadır.¹⁷ Yeryüzü tanrısı *Ea* (Enki), gökyüzü tanrısı *Anu* ve hava tanrısı *Enlil* Babil ilahları arasında yer almıştır. *Ea*'nın oğlu *Marduk*'a, evreni yaratma ve tanrılara hizmet etmek amacıyla insanları yaratma onuru verilir. Bütün tanrılar ve ölümlüler *Marduk*'un emirlerine itaat ederler.¹⁸ Bu mitosta başrolü oynayan tanrı *Marduk*'tur. Mitosa göre tanrı *Marduk*, bir zamanlar kocasını öldüren *Ea*'dan öcünü almak için savaş açan *Tiamat*'ı yenmiş, yazgı tabletlerini ele geçirmiş ve çeşitli yaratıcı faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁹ *Marduk*, *Tiamat*'a karşı savaşması karşılığında tanrılardan kendisine en yüce konumun verilmesini şart koşmuştur. Düzenlenen şölen- de içki içerek kendilerinden geçen tanrılar *Marduk*'un isteğini kabul ederek bütün evrenin egemenliğini ona vermişlerdir.²⁰

Amansız bir çarpışmanın ardından *Marduk*, *Tiamat*'ın ölüsüne basarak yeryüzünü yaratmak üzere onun bedenini tıpkı kabuklu bir hayvanı bölercesine iki parçaya ayırır. *Tiamat*'a yardım eden diğer tanrılar da tutsak edilir ve zafer kazanan tanrılarının hizmetine verilir. Bu görev, onlara çok ağır gelmiştir. *Marduk* tutsak tanrılarının isteği üzerine onların yüklerini insanı yaratıp onun üzerine yıkmaya karar verir. *Marduk*, *Tiamat*'ı isyana teşvik eden tanrının kim olduğunu öğrenir ve onun (Kingu) kanıyla bir avuç toprağı karıştırmak suretiyle ilk insanı yaratır.²¹ Sonra *Ea*, insanlara görevlerinin sadece tanrılara hizmet etmek olduğunu anlatır.²² Böylece insanın yaratılış gayesi tanrılarını çalışmaktan kurtarmak için onlara hizmet etmek ve tanrılara yiyecek sağlama görevini yerine getirmek olarak belirlenmiştir.²³

Babil mitolojisinde ilk insanın yaratılışında temel unsur olarak toprağı ve onun şekil almasını sağlayan tanrısal bir sıvının kullanıldığını görmekteyiz. Bu sıvı Sümer'de gözyaşı olurken Babil'de kan olarak ifade edilmiştir.

¹⁷ Heidel, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, 12.

¹⁸ Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, 243.

¹⁹ Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, 51; Heidel, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, 14-17.

²⁰ Heidel, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, 18-19.

²¹ Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarih*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: Merkez Yayınları, 2005), 48; Félicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Semih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınları, 1960), 113; Heidel, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, 21-22.

²² Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarih*, 241-254; Joseph Campbell, *Batı Mitolojisi*, çev. Kudret Emiroğlu (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 72-85.

²³ Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, 56.

Her ikisinde de kullanılan kan ve gözyaşı tanrılara aittir. Bu durumu insana kutsal bir anlamın yüklenmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

3. Zerdüştilikte İlk İnsanın Yaratılışı

İran mitolojisine göre *Ahura Mazda*,²⁴ başlangıçta sonsuz aydınlıklar içerisinde ve yücelerde, *Ebrimen*²⁵ ise karanlıklar içerisinde, aşağılar aşağısında bulunuyordu. *Ahura Mazda* ilk aşamada *İmşâspendler*'i (büyük melekler/iyilik nitelemeler), *Ebrimen* ise *Kemârikler*'i (Şer güçler/kötülük nitelemeler) yarattı. Yaratılış her biri üç bin yıl süren üç aşamadan geçmiştir. Zaman ve mekân kavramlarının olmadığı Cennet/mino döneminde evren maddeden ve hareketten yoksundur. İyiliklerle dolu *Ahura Mazda* evreni ile kötülüklerle dolu *Ebrimen*'e ait evren bulunmaktadır. Kargaşalar döneminde ise *Ahura Mazda* ile *Ebrimen* çatışma halindedir. Üçüncü dönem *Ahura Mazda*'nın *Ebrimen* karşısında zafer kazandığı dönemdir.²⁶

Ahura Mazda dünyayı altı aşamada yaratmıştır. Her aşamadan sonra beş gün dinlenmiştir. İlk aşamada gökyüzü, ikinci aşamada su, üçüncü aşamada yeryüzü, dördüncü aşamada bitkiler, beşinci aşamada canlılar ve altıncı aşamada *Keyumers* (Gayomart)/insan yaratılmıştır.²⁷ Zerdüştlük inancına göre yaratılan ilk insan *Keyumers*²⁸ ve ilk hayvan olan boğa öldüğü zaman insa-

²⁴ Ahura Mazda; Ahura ve Mazda gibi iki kelimedden oluşmuştur. Ahura "Rab", Mazda da "Her şeyi bilen, Hakim" anlamına gelmektedir. Ahura Mazda âlemin tanrısıdır. Bk. Abdurrahman Küçük vd., *Dinler Tarihi* (İstanbul: Berikan Yayınevi, 2015), 144; Mircea Eliade, *Dinler Tarihi-İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, çev. Mustafa Ünal (Konya: Serhat Kitabevi, 2005), 104-106. Fars edebiyatında Ahura Mazda genellikle, "Hürmüzd", "Hurmezd", "Ormuzd", "Hormuzd" ve "Hormez" şeklinde geçmektedir. Bk. Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 483.

²⁵ "Yok eden ruh" "kötü akıl" anlamlarına gelen "Angra" ve "mainyeva" kelimelerinden oluşan bileşik kelime daha sonraları Ehrimen şeklini almıştır. "Kötü akıl" ve "şeytan" anlamlarında kullanılan Ehrimen bütün kötülüklerin, anlaşmazlıkların, kavgaların ve zulmün kaynağıdır. Aynı zamanda Ahura Mazda'nın en büyük düşmanıdır. Bk. Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 494-495.

²⁶ Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 499.

²⁷ Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 500-501.

²⁸ İran ve Hint tarihinde Keyumers'in Âdem olduğu rivayet edilmektedir. Bk. Ebu'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b Abdilkerîm Şehristânî, *el-Milel ve'n-nibal*, thk. Emîr Ali Mehnâ - Ali Hasan Faûr (Beyrut: Dârü'l-Marife, 2001), 278; İran ve Hint tarihinde Keyumers'in Âdem (a.s.) olduğu rivayet edilmektedir. Bk. Mesudî, *Murûc ez-Zeheb-Altın Bozkırlar*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), 190.

nın düştüğü yerden iki varlık, *Mashye* ve *Mashyane* ortaya çıkar. Bu ikisi, insanoğlunun atası kabul edilmektedir. Başlangıçta birbirine sarılmış “rivas/ribâs” otunun bir filizi formunda²⁹ birlikte büyümüşlerdir; boğanın düştüğü yerden de diğer hayvanlar ortaya çıkmıştır.³⁰ Başka bir rivayete göre ilk insan çifti, mitsel ata (*Gayomart*) ve yeryüzü anadan doğar. *Abura Mazda* ilk biçimleri bitkisel olan bu varlıklara iyilik yapmaları, kötü varlıklara tapmalarını ve besinlerden uzak durmaları konusunda uyarıda bulunur. *Masybe* ve *Masyhane*, *Abura Mazda*'yı yaratıcı olarak tanır; ancak *Ehrimen*'in baştan çıkarmasıyla onlar da toprağı, suyu ve bitkileri *Ehrimen*'in yarattığını söylerler. Bunun üzerine çift lanetlenir, kıyamet gününe kadar ruhları cehennemde kalacaktır. Bundahişn'de,³¹ ilk insan *Gayomart*'ın çocukları *Mashye* ve *Mashyane*'nin insanoğlunun atası olduğu ve onların ilk yavrularının erkek ve dişi olmak üzere ikiz doğduğu belirtilmektedir. Bu ilk çocukları ölmüştür; fakat bunları izleyen yedi çift çocukları ise sağ kalmıştır. İnsanlık ailesi bu yedi çift çocuktan bir tanesinden devam etmiştir.³²

Zerdüştlük inancına göre insanlığın ilk atası olan *Masybe* ve *Masyhane*'nin ilk ortaya çıkışlarının bitki formunda düşünülmesi ile Sümer mitindeki ilk insanların bitkiler gibi topraktan filizlenmesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Yine *Ehrimen*'in ilk insan çiftini baştan çıkararak cezalandırılmalarına neden olması da İslam'daki Âdem ve Havva'nın şeytan tarafından kandırılması ile benzerlik göstermektedir.

4. Türk (Altay) Destanlarında İlk İnsanın Yaratılışı

Altay Türklerinin yaratılış destanına göre, dünya yaratılmadan önce sadece *Tanrı Kara Han* (Tanrı Ülgen) ve uçsuz bucaksız su vardı. Onun yal-

²⁹ İlk insan formunun bitkilerden meydana geldiğine inanan ya da atalarının farklı bitki türleri olduğunu kabul eden toplumlar bulunmaktadır. Bk. Eliade, *Dinler Tarihi-İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 355-358.

³⁰ Şehristâni, *el-Müel*, 279; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 504.

³¹ “İlk yaratılış veya varlığın başlangıcı” anlamına gelen Bundahişn, bir söylentiye göre tamamen ortadan kaybolmuş olan Avesta'nın *Zamyadnask* adlı bölümü temel alınarak yazılmıştır. Bk. Asiye Tıgılı, *Zerdüş, Hayatı ve Öğretisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 355-358.

³² “The Bundahishn ('Creation'), or Knowledge from the Zand”, çev. Edward William West (Erişim 22 Mart 2021); İskender Oymak, *Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Adetler)* (Elazığ, 2003), 37-38, 43.

nızlıktan sıkıldığını gören su perisi *Ak Ana*, *Tanrı*'ya yaratmasını söyleyerek suyun derinliklerinde kaybolur. Ve *Tanrı Kara Han Er Kişi*'yi yaratır. *Er Kişi*, kara bir kaz olarak *Tanrı Kara Han* ile birlikte suyun üzerinde uçup dururlar. *Er Kişi* yaratıldığından beri hep kibirlenmiş kendini *Tanrı*'nın yerine koymaya çalışmıştır. *Tanrı Kara Han*, onu bu büyülenişine karşılık yerin altındaki karanlıklar ülkesine hapsedmiştir. Daha sonra *Tanrı Kara Han*'ın emriyle yeryüzünde dokuz dallı, üzerinde meyveler olan bir ağaç büyür. *Tanrı* ağacın her bir yaprağınca kuşlar yaratır. Ancak kuş sesleri de *Tanrı*'nın yalnızlığını gidermez. Sonunda *Tanrı* bu ağacın dalının her bir kökünden dokuz insan türemesini emreder. Bu insanların dördü kadın, beşi erkektir. *Tanrı Kara Han* bu güzellikleri görmesi için karanlıklar ülkesine gönderdiği *Er Kişi*'yi yanına çağırır. *Er Kişi* bu güzellikleri görünce bunlara ortak olmak istemiş ancak *Tanrı Kara Han* bu ortaklığı *Tanrı* olmasından dolayı reddetmiştir. Yalnızca insanlardan kandırabildiklerini *Er Kişi*'nin alabileceğini söylemiştir. Destana göre *Er Kişi*'nin başlıca görevi insanları kandırmak, onların yüreklerine fesat sokmak ve onları bahtsız kılmaktır. *Tanrı Kara Han*, insanlara zarar vermesini önlemek için ayakları olan uzunca boylu bir yılan ve bir köpek yaratmıştır. Dokuz insanın dalları meyvelerle dolu ağacın sadece doğuya bakan dallarındaki meyvelerden yediğini gören *Er Kişi*, insanlara yaklaşır ve kuzeye bakan dallardaki meyvelerin daha iri ve daha güzel olduğunu söyleyerek niçin onlardan yemediklerini sorar. İnsanlar *Tanrı*'nın kendilerine o dallardan yemeyi yasak ettiğini söylerler. *Er Kişi* insanlara *Tanrı*'nın da yalan söyleyebileceğini söyleyerek onları kandırmaya çalışır. Ancak dokuz kişiden sadece bir kadının içine fitne sokabilmiştir. *Er Kişi*'nin vesveseleri ile önce kadın meyveden yiyerek yasağı çiğnemiş sonra da sevdiği erkeği yemeğe ikna ederek onun da yasağı çiğnemesine neden olmuştur. İkisi de yasak meyveden yedikleri anda çıplak olduklarının farkına vararak büyük utanç duymuşlardır. İşlenen bu günaha karşılık *Tanrı Kara Han* kadına, erkeğe, yılan, köpeğe ve *Er Kişi*'ye çeşitli cezalar vermiştir. Erkeğin cezası zahmetlerle dolu dünya hayatına gönderilmek, kadının cezası sancılarla doğum yapmak, yılanın cezası yerde sürünmek ve insanlarla arasına konulan düşmanlık ve köpeğin cezası insanlar tarafından sevilmeyle birlikte hor görülme olmuştur. *Tanrı Kara Han* cezaları verdik-

ten sonra göğe çekilmiş, kendisini *Ülgen* olarak isimlendirmiş ve *Gök Oğlu* u insanlara yardımcı olması için göndermiştir.³³

Lebed Tatarları'nın yaratılış mitolojilerinde kadının yaratılmasına tamamen şeytan neden olmaktadır. Tanrı önce yeryüzünde yalnız yaşayan erkek insanı yaratmıştır. Bir gün erkek uyurken şeytan onun göğsüne basmış bunun üzerine erkeğin kaburga kemiklerinden biri ayrılarak yere düşmüştür. Uzayan kaburga kemiğinden kadın meydana gelmiştir.³⁴

Altay Türklerinin efsanelerine göre Tanrı, insanın yaratılışında toprak, kil, su, kamış gibi malzemeleri kullanarak insan formundaki canlı varlığı meydana getirmiştir. İnsana canlılığını veren şey ise Tanrı'nın soluğudur. Türk-Memluk efsanesinde ise insanın yaratılışı tamamen tabiattaki doğal bir olayın sonucudur. Türk efsanelerinde kadının yaratılışı genelde erkekten sonraya bırakılmış, bazılarında erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı da açıkça ifade edilmiştir. *Tanrı Ülgen*'nin insanın yaratılışında toprağı kullanması, ona nefes vererek canlı kılması, kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması, şeytanı temsil eden *Erlık* (Er Kişi) tarafından aldatılması ve Tanrı tarafından cezalandırılmaları bize daha sonraki bölümde ele alınacağı üzere Tevrat'taki yaratılış öyküsünü hatırlatmaktadır.

Altay Türklerinin yaratılış mitolojileri ile İran mitolojisi arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu benzerliğin temel nedenleri arasında farklı dinlerin unsurlarını taşıyan Mani dininin Türkler arasında yaygın olması gösterilmektedir. İran mitolojisinin temelinde düalist bir düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir: İyilik tanrısı *Hürmüz* ve kötülüklerin yaratıcısı *Ebrimen*. Türk mitolojisinde de kâinatın başlangıcında yalnızca iki varlık vardır: *Tanrı Ülgen* ile *Erlık*. Başlangıçta Tanrının verdiği sorumlulukları yerine getiren ve bir insan olan *Erlık*, sonradan şeytan olmuş ve *Ebrimen*'in yerine geçmiştir. Bu düalist dü-

³³ Destanda geçen isimler, Çin kaynakları tarafından yazı diline geçirilirken Çinleştirildiği gerekçesiyle yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca eser oluşturulurken İslamiyet'ten önceki rivayetler esas alınmıştır. Bk. M. Necati Sepetçioğlu, *Yaratılış ve Türeyiş* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 2010), 15-49; Ayrıca bk. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010), 1/451-465; Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, 39-45; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 1/12.

³⁴ Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, 50.

şünce sisteminin Türk yaratılış efsanelerinde açık bir şekilde görüldüğü ifade edilmiştir.³⁵

5. İlahî Kaynaklı Dinlerde İlk İnsanın Yaratılışı

Yahudilikte ilk insanın yaratılışına dair bilgiler, kutsal kitapları Tanah'ın (Eski Ahit) bir bölümünü oluşturan Tora (Tevrat) kitabının Tekvin bölümünde yer almaktadır. Tekvin'in ilk beş babında "adam" kelimesi hem özel isim olarak,³⁶ hem de "insan türü"³⁷ ve "ilk insan"³⁸ manalarında kullanılmıştır.³⁹ Tekvin'de "Âdem" kelimesi ile ilk insandan müşahhas olarak bahsedildiği için⁴⁰ bu bölümde ilk insan ifadesiyle birlikte Âdem ismini kullanmakta bir sakınca görmedik.

Tevrat'ta iki ayrı yaratılış öyküsü bulunmaktadır. Ruhban metninde⁴¹ (M.Ö. 6-5.yy.) yer alan ilk yaratılış öyküsünde insanın yaratılışı ve daha sonraki yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmezken, evren ve insan dışındaki diğer canlıların yaratılışına önem verilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde yer alan daha erken bir döneme ait olan Yahvist metindeki⁴² (M.Ö. 9-8. yy.) ikinci yaratılış öyküsünde, insanın yaratılışı ile ilgili bilgilerin yanında onun Aden'deki bahçeye yerleştirilmesi, kadının yaratılması, yasağa tabi tutulma, yasağın çiğnenmesi ve arkasından verilen cezalar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Tekvin'in birinci bölümündeki ilk yaratılış öyküsüne göre Allah,⁴³ yeryüzünde insanı yaratmadan önce onun yaşamasına olanak sağlayacak bütün imkânları var etmiştir. Yer ve gök, bir bütün iken birbirinden ayrılmış, sularla kaplı yeryüzünde toprak parçaları oluşturulmuş ve nihayet insa-

³⁵ Altay Yaratılış Efsanesi üzerinde etkisi olan farklı din ve kültürler için bk. Ögel, *Türk Mitolojisi*, 419-422.

³⁶ *Kitab-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1991), Yar.5:1-5.

³⁷ Yar.1:26-28.

³⁸ Yar.2:5, 4:26.

³⁹ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/358.

⁴⁰ Yar.5:3.

⁴¹ Kudüs Tapınağı'ndaki din adamları tarafından yazıldığı için bu isim verilmiştir.

⁴² Metinde Allah'a Yahve (Yahova) denildiği için bu isim verilmiştir.

⁴³ "Allah" ismi tercümede kullanıldığı için kullanılmıştır. Yahudilik'te Tanrı'nın isimleri için bkz. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 80-82.

nın yaşamı için zarurî olan farklı çeşitteki bitki ve hayvanlar yaratılmıştır. Tüm varlıklar yaratıldıktan sonra Tanrı bunların değerlendirmesini bizzat kendisi yaparak “iyi” olduğuna karar vermiştir.⁴⁴ Sıra insanın yaratılmasına geldiğinde, Tekvin’de geçen; “*Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım*”⁴⁵ ifadesiyle insanın Tanrı suretinde yaratılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda insana yeryüzündeki ve gökyüzündeki bütün canlılara hükmetme misyonu da yüklenmiştir.⁴⁶ İnsanın yaratılmasından sonraki değerlendirmede Tanrı, her şeyin “çok iyi” olduğunu görmüştür.⁴⁷ Tevrat’taki birinci yaratılış öyküsü altıncı günde insanın yaratılmasından sonra Tanrı’nın yedinci günde istirahate çekilmesi ve o günü mübarek kılması ile tamamlanmıştır.⁴⁸

Tekvin 1/27’de “...onu Allah’ın suretinde yarattı” ifadesinde “onu” zamiiriyle ilk insan (erkek) kastedilirken pasukun hemen devamında “...onları erkek ve dişi olarak yarattı” ifadesiyle, aslında ilk insanın bir kadın ve bir erkek olduğu belirtilerek bir düzeltme yapıldığı hatta ilk insanın gerçekte çift cinsiyetli olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁹ Midraş’ta da ilk insanın erkek ve dişi olmak üzere çift cinsiyetli olduğuna ve bunların birbirinden ayrılmasıyla erkek ve kadın cinsinin meydana geldiğine dair yorumlar bulunmaktadır.⁵⁰

İkinci yaratılış öyküsünde, insanın ıslatılmış yerin toprağından yaratıldığı ve burnuna hayat nefesi üflendikten sonra yaşayan bir can olduğu belirtilmiştir.⁵¹ Tevrat’ta insanın Allah tarafından çamurdan yaratıldığı açıkça ifade edilirken bu yaratılışın nasıl olduğu dile getirilmemiştir. İlk

⁴⁴ Yar.1:1-25.

⁴⁵ Yar.1:26.

⁴⁶ Yar.1:26.

⁴⁷ Yar.1:31.

⁴⁸ Yar.2:1-3; Yedinci günü kutsallaştırma özelliğinin, Yahudilerin Babillileri taklitlerinin bir neticesi olarak doğduğu ileri sürülmüştür. Babilliler de kötülük ve hastalık getireceği korkusuyla Cumartesi çalışmamışlardır. Bz. Erdem, *Hz. Âdem*, 19, 7. dipnot.

⁴⁹ Michael Fishbane, “Eve”, *Encyclopedia of Religion*, thk. Lindsay Jones (USA: Thomson Gale, 2005), 5/2896; Leigh N. B. Chipman, “Mythic Aspects of the Process of Adam’s Creation in Judaism and Islam”, *Studia Islamica*, (2001), 22.

⁵⁰ Salime Leyla Gürkan, “Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsan’ın Yaratılışı ve Cennet’ten Düşüş”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 9 (2003), 20.

⁵¹ Yar.2:6-7.

insanın yaratıldığı toprağın yeryüzünün çeşitli yerlerinden alındığına dair rivayetler bulunmaktadır.⁵²

Allah, insanı yarattıktan sonra bakıp koruması için onu Aden'de hazırladığı bahçeye yerleştirmiştir.⁵³ Metinde geçen ifadelerden ve özellikle bugün isimlerini bildiğimiz Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanılmasından Aden'in bu dünyadaki bir bölge, buradaki bahçenin de bir dünya bahçesi olduğunu söyleyebiliriz. Bahçedeki bütün meyvelerden yeme konusunda insana izin verilirken bahçenin ortasındaki "iyilik ve kötülüğü bilme ağacı"ndan yemesi mutlaka öleceği gerekçesiyle yasaklanmıştır.⁵⁴ İnsana bu yasağın konması henüz kadın yaratılmadan önce iken kadın da yaratıldıktan sonra bu yasağı çiğnememekle sorumlu tutulmuştur.⁵⁵

İlk insana yardımcı olarak düşünülen kadının yaratılış maddesi erkeğin kaburga kemiklerinden birisi olmuştur. İlk insan uyutularak kaburga kemiklerinden biri alınmış ve ondan kadın yaratılmıştır.⁵⁶ Kadının yaratılma şekli ve ona verilen "havva" ismiyle Sümer mitolojisindeki tanrıça Ninti'nin (Nin: kadın, ti: kaburga/yaşam) yaratılması arasında benzerlikler bulunmaktadır. Mitolojik anlatıya göre Tanrıça Ninhursaga, yasak bitkiden yiyen tanrı Enki'yi cezalandırdığında bedeninin birçok yerinde ciddi hastalıklar ortaya çıkar. Bunun üzerine Ninhursaga pişmanlık duyar ve Enki'nin iyileşmesi için bedeninin rahatsız olduğu her bölge için bir tanrıça yaratır. Enki'nin kaburga kemiğindeki hastalığı iyileştirmek için de Ninti'yi yaratır. Tevrat'ın Tekvin kitabında Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması bu anlatı ile örtüşmektedir. Sadece mitolojik anlatı değil filolojik açıdan da benzerlik söz konusudur. Zira Sümer dilinde "kaburga kadın" veya "yaşam kadını" gibi anlamları karşılayan Ninti kelimesinin İbraniceye "haya" (yaşamak) ya da "hava" (var olmak) kelimelerini çağrıştıran "havva"

⁵² Erdem, *Hz. Âdem*, 23.

⁵³ Yar.2:8-15.

⁵⁴ Yar.2:17.

⁵⁵ Yar.3:3.

⁵⁶ Yar.2:21-22.

şeklinde geçmiş olması mümkündür.⁵⁷ Yaratılan kadın kendisine sunulduğunda Âdem memnuniyetini dile getirmiş ve ona Nisa ismini vermiştir.⁵⁸

İki yaratılış öyküsü arasındaki belirgin farklar bulunmaktadır. İlk öykü de insanın yaratılış zamanı diğer canlılardan sonraya bırakılmış ve yaratılış maddesi belirtilmemişken, ikinci yaratılış öyküsünde insanın diğer bütün canlılardan önce topraktan yaratıldığı açıkça ifade edilmiştir. Kadının yaratılışı ilk öyküde erkekle eş zamanlı iken ikinci öyküde erkekten sonraya bırakılmış ve onun kaburga kemiklerinden yaratıldığı belirtilmiştir. Diğer taraftan ikinci yaratılış öyküsünde kadın cinsine karşı olumsuz bir anlayışın yansıtıldığını görmekteyiz.

Sümer ve Babil yaratılış mitleri ile Eski Ahit'teki yaratılış öyküsü arasındaki benzer noktaların belki de en önemlisi, insanın yaratılış gayesidir. Sümer ve Babil mitlerinde insan tanrıların yükünü azaltmak ve onlara hizmet etmek için yaratılırken Eski Ahit'te de insan Tanrı'nın Aden'de hazırladığı bahçeye bakmak ve onu korumak için yaratılmıştır.

Yahudilikte olduğu üzere Hıristiyanlar da ilk insan olarak Tevrat'ın Tekvin bölümünde yer alan Adem'in yaratılış anlatısını kabullenmişlerdir. Ancak gerek dört İncil gerekse bunların dışındaki mektuplarda ilk insanın yaratılış hakkında bilgiler bulunmayıp, daha ziyade Allah-insan arasındaki ilişkilere yer verilmektedir. Hıristiyan yorumcular ve teologlar ilk insan Adem'in yaratılışındaki maddi unsurlara değil de konunun felsefi boyutuna ağırlık vermişlerdir. Zira onlara göre Adem, gerçek bir şahsiyet olmaktan ziyade genel anlamda insan cinsinin kendisinden türediği sembol bir varlıktır. Kitab-ı Mukaddes'de yer alan bilgilerden hareketle yapılan açıklamalarda Adem, daha önceleri kendi cinsinden hiçbir varlığın bulunmadığı ve tüm insanların kendisinin zürriyetinden türediği prototip olarak ifade edilmiştir.⁵⁹

Âdem'in nüvesi sıcaklık, soğukluk, rutubet ve kuraklık gibi dört unsurdan meydana gelmektedir ki bunların da özü topraktır. Adem'in maddi olan formu yaratıcı gücün yetki verdiği toprağın bizatihi kendisi tarafından oluşturulmuştur. Bu forma değer kazandıran onu diğer canlılardan üstün

⁵⁷ Gürkan, "Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı ve Cennet'ten Düşüş", 28-29; Fishbane, "Eve", 5/2896; Kramer, *Sümer Mitolojisi*, 113.

⁵⁸ Yar.2:23-25.

⁵⁹ Erdem, *Hız. Âdem*, 49-51.

kılan ve manevi yönünü oluşturan ruh ise bizzat Tanrı tarafından üflenmiştir. Neticede insan toprak gibi maddi ve ruh gibi manevi iki temel unsurun birleşiminden meydana gelmiştir.⁶⁰

Hıristiyan teolojisine göre, Âdem'in yaratılışı aslında ikinci Âdem olarak kabul edilen ve birinci Âdem tarafından kaybedilen dürüstlüğü insanlığa yeniden iade eden İsa'nın⁶¹ gelişinin simgesidir.⁶² Âdem'e günah işlemeyen önce cinsel arzularından yoksunluk, ölümsüzlük ve acı hissinden yoksunluk gibi bazı olağanüstü ayrıcalıklar verilmiştir. Ancak günahla birlikte o, bu ayrıcalıkları kaybetmiştir.⁶³ Hıristiyan dünyasında ilk insan çiftinin konumu hakkında çok sayıda farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlardan bir kısmı, Âdem ve Havva'yı tarihsel birer kişilik olarak kabul etmiştir. Diğer bir kısım yorumlarda ise Âdem ve Havva hikâyesinin aslında sembolik olduğu, hikâyedeki kişilerin tarihsel bir gerçekliğinin olmadığı ileri sürülmüştür.⁶⁴

Yaratılışın ilk hikâyesindeki, "Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım"⁶⁵ ifadesindeki benzeyişten kastın, Allah'ın et ve kandan münezzehe olması sebebiyle maddî anlamda olmadığı şeklinde yorumlar yapılsa da bazı yönlerden maddî anlamda benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Allah'ın Aden'de dolaşması⁶⁶ ve Âdem'e verilen yüce makam ile Allah'ın yüceliğinin aynı yerde bahsedilmesi⁶⁷ Âdem'in Allah ile bazı ortak noktalara sahip olduğu görüşünü doğurmuştur. Diğer taraftan Âdem'e hayat nefesinin üfürülmesi, ona ruhun verilmesi⁶⁸ benzeme hadisesinin manevi yönü olarak gösterilmiş, insanın hiçbir şekilde Allah ile benzer olmayacağı belirtilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'in muhtevasıyla uygunluk gösteren bu düşüncelere rağmen genel Hıristiyanlık prensipleri çerçevesinde "benzeme" hadisesi çok değişik şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumların başında Allah-İsa arasında benzerlik kurulması gelmektedir. İsa'nın Allah'ın oğlu

⁶⁰ Erdem, *Hız. Âdem*, 51.

⁶¹ "Adam", *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. Frank Leslie Cross (New York: Oxford University Press, 1997), 15.

⁶² Rom.5:14.

⁶³ "Adam", 15.

⁶⁴ Erickson J. Millard, *Christian Theology* (USA: Baker Book House Company, 1990), 474.

⁶⁵ Yar.1:26.

⁶⁶ Yar.3:8.

⁶⁷ Mez.8:1-9.

⁶⁸ Yar.2:7.

olduğu kabulünden hareketle, Allah ile Âdem arasında bir soy bağı kurma düşüncesi oluşmuştur.⁶⁹

Hıristiyan teolojisinde İsa'yla Âdem arasında sadece soy bakımından bağlantı kurulmakla yetinilmemiş,⁷⁰ Aziz Pavlus tarafından İsa “yeni ya da son Âdem” olarak isimlendirilerek ikisinin işlediği fiiller mukayese edilmiş ve Âdem-Havva hikâyesinden “Aslı günah” doktrini ortaya konmuştur. İlk Âdem işlediği günahın bir sonucu olarak ölüm mirasını çocuklarına bıraktığı halde, İkinci Âdem olan İsa onun aksine restore edilmiş bir dürüstlük prensibini canlandırmıştır.⁷¹

Tekvin'deki iki yaratılış anlatısını yorumlayan bazı düşünürler, ilk insanın erkek ve dişilik özelliklerini taşıyan bir canlı olduğunu, cinsiyet ayrımının ise sonradan gerçekleştiğini iddia etmektedirler. Tanrı daha sonra bu canlıyı, gök ve yeri, ışık ve karanlığı birbirinden ayırdığı gibi kadın ve erkek olarak (ish ve ishah) ikiye ayırmıştır. Birbirinden ayrılan bu varlıkların hem benzer hem de farklı yönleri bulunmaktadır. Bu varlıkların cinsiyetlerinin farkına varmaları yasak meyveyi yedikten sonra olmuştur.⁷²

İslam'a göre Hz. Âdem, ilk insan ve ilk peygamber olarak kabul edilmiştir. Hz. Âdem'in yaratılışına dair bilgiler, Kur'an'da farklı sureler içerisinde bulunmaktadır. Kur'an'a göre Hz. Âdem, topraktan yaratılmıştır. İlk insanın topraktan yaratıldığından bahseden ayetlerin bazılarında Âdem'in ismi zikredilmeden tüm insanlık muhatap alınmıştır.⁷³ İnsanın yaratılışından bahseden birçok ayette ahiretteki yeniden dirilişin ilk yaratılışa dayandırılarak ispat edilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda yaratılış konu edinen ayetlerdeki asıl gayenin Allah tarafından insanlığa sunulan nimetlere karşı, onun yaratılış gayesi olan evreni imar ederek şükürlerini görünür kılmalarını beklemek olduğunu söyleyebiliriz. Böylece insan hem

⁶⁹ Erdem, *Hız. Âdem*, 55-56.

⁷⁰ Luk.3:23.

⁷¹ “Catholic Encyclopedia: Adam”, *New Advent* (Erişim 07 Kasım 2021).

⁷² Cengiz Batuk, “Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem ve Havva'nın Hayatı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Aralık 2006), 67-68.

⁷³ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâlî* (Ankara: DİB Yayınları, 2008), el-Hac 22/5.

yeniden yaratılışın hem de sorumluluklarının bilincinde olarak hayatına yön verebilecektir.⁷⁴

Allah, Kur'an'da canlı cansız birçok varlığın yaratılışına dikkat çekerek bütün bunları kendi varlığına ve kudretine delil olarak gösterdiği gibi insanın yaratılışını da, aynı gaye için delil olarak sunmuştur. Nitekim: “*Şüphesiz göklerde ve yerde, inananlar için nice deliller vardır. Sizin yaratılışınızda ve Allah'ın (yeryüzüne) yaydığı her bir canlıda da kesin olarak inanan bir toplum için elbette nice deliller vardır.*”⁷⁵ ayeti bu gerçeği dile getirmektedir.

Allah insanların dünyadaki varlık nedenlerini; “*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*”⁷⁶ ve “*O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır*”⁷⁷ ayetlerinde açıklamaktadır. Bu gayeye hizmet için de Allah öncelikli olarak yeryüzünü var etmiştir ki bu durum “*O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde yaratandır...*”⁷⁸ ayetinde açıklanmıştır.

İnsanın yaratılış maddesinden ve nasıl yaratıldığından bahseden ayetler bir bütün olarak bir sûre içerisinde değil de farklı sureler içerisinde bulunmaktadır. Kur'an ilk insanın yaratılış maddesini toprak ve toprakla suyun karışımından oluşan çamur olarak belirlemiştir.⁷⁹ Allah insanın yaratılış maddesini toprak olarak belirlemekle birlikte toprağın farklı formlarından bahsetmektedir. Bu formları şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Toprak (Turab)⁸⁰
- b) Yapışkan cıvık çamur (Tîn lazib)⁸¹
- c) Değişken cıvık çamur (Hame-i mesnun)⁸²

⁷⁴ Harun Çağlayan, “Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (20 Temmuz 2020), 489.

⁷⁵ el-Câsiye 45/3-4.

⁷⁶ ez-Zâriyât 51/56.

⁷⁷ el-Mülk 67/2.

⁷⁸ Hüd 11/7.

⁷⁹ “*Sizi topraktan yaratması, O'nun delillerindedir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz.*” er-Rûm 30/20; “*O ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.*” es-Secde 32/7.

⁸⁰ Âli İmrân 3/59; el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; er-Rûm 30/20; Fâtr 35/11.

⁸¹ es-Sâffât 37/11.

⁸² el-Hicr 15/26, 33.

d) Kuru çamur (Salsal)⁸³

e) Çamurdan süzölmüş öz (Sülaletin min tîn)⁸⁴

f) Biçimlenmiş kuru çamur (Salsalin kel fahhar)⁸⁵

Çeşitli ayetlerde insanın yaratılış maddesi olarak toprağın farklı şekillerinden bahsedilmesini insanın yaratılışının farklı evrelerde gerçekleştiği şeklinde yorumlamak mümkün görünmektedir. Kur'an'da bu durum; “*Hâlbuki O, sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır*”⁸⁶ şeklinde ifade edilmiş olup ayetin anne karnındaki nutfenin geçirdiği aşamaların kastedildiği gibi, ilk insanın yaratılışında geçirdiği aşamalara da işaret ettiği düşünülebilir.⁸⁷

İlk insanın topraktan yaratıldığını ifade eden ayetler, aslında insanların bildikleri, var olan bir inancı vurgulamıştır. Çünkü en eski medeniyetlerde de insanın topraktan yaratıldığı inancı vardı. Sümerlerde insanın tanrılar tarafından topraktan yaratıldığına inanılıyordu. Tek fark insanın yaratıldığı toprağa su değil de tanrısal bir sıvının (kan, ter gibi) karıştırılmış olmasıydı. Babil ve Türk yaratılış mitolojilerinde de aynı benzerliği görmek mümkündür. Mitolojiyle dinlerdeki yaratılış öykülerindeki tek benzerlik insanın yaratılış maddesi değil, yaratılış gayesinde de kendini göstermektedir. Sümer mitolojisine göre insan tanrılara hizmet etmek için yaratılırken Kur'an'a göre de insanlar Allah'a kulluk için yaratılmıştır.⁸⁸

Kur'an-ı Kerim'de, Âdem'in yaratılışı hakkında bilgiler verilirken Havva'nın yaratılış konusu daha kapalıdır. Kur'an'da Havva'dan eş olarak bahsedilirken hiçbir ayette isim zikredilmemiştir. Müslüman literatüründe Âdem'in eşinin isminin Havva olarak kabul edilmesi hatta yaratılışı ile ilgili rivayetler dikkate alınırca bunun tamamen Tevrat kökenli olduğu ortaya çıkacaktır. Kur'an'da, Havva'nın yaratılışını ifade eden ayetler oldukça kapalı iken, “*Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gel-*

⁸³ el-Hicr 15/26, 33.

⁸⁴ el-Mü'minûn 23/12.

⁸⁵ er-Rahmân 55/14.

⁸⁶ Nûh 71/14.

⁸⁷ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1995. (İstanbul: Milliyet Gazetecilik, 1995), 6/2817.

⁸⁸ ez-Zâriyât 51/56.

mekten sakının”⁸⁹ ayetindeki “tek nefis” müfessirler tarafından Âdem olarak kabul edilmiş ve eşinin de ondan yaratıldığı şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁰ Bu yorumlarla birlikte Müslüman literatüründe Havva’nın kaburga kemiğinden yaratıldığıyla ilgili birçok rivayet yer almaktadır. Ancak bu rivayetlerin isrâiliyât olduğu da ifade edilmiştir.⁹¹

Âdem kıssasında Hz. Âdem’in nasıl yaratıldığına dair bilgi verilmezken daha çok yaratılıştan sonraki süreçte yaşananlara dikkat çekilmiştir. “*Hani, Rabbin meleklere: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti.*”⁹² ayetinde geçen insanın halifelîği konusunda müfessirler farklı yorumlarda bulunmuşlardır.⁹³ Halife kavramını, insanoğlunun kendisine verilen akıl ve irade ile diğer canlı cansız varlıklardan farklı bir konumda bulunması, bu ayrıcalıklarıyla yeryüzündeki her şeyden istifade edebilmesi, yeryüzündeki mevcudatı kullanarak yeni şeyler üretmesi, üretkenliğiyle birlikte varlıklara hâkim konuma gelmesi ve bu sürecin nesilden nesle aktarılması şeklinde anlamak mümkündür.

Allah; “*Ben sizin bilmediğinizi bilirim*” buyurduktan hemen sonra “*Âdem’e bütûn isimleri öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bana bildirin” dedi.*”⁹⁴ Bir önceki ayette Allah meleklere ağzından halife olarak yaratılan insanın bozguncu, kan dökücü yani kötümser yönüne dikkat çekerken; sonraki ayette insanın öğrenme, bilme, üretme yönünü yine meleklere de konuya dâhil ederek ortaya koymuştur. Aslında ayette Âdem’e nelerin isminin öğretildiğinden

⁸⁹ Bk. en-Nisâ 4/1; el-A’raf 7/189; ez-Zümer 39/6.

⁹⁰ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî *ez-Zemahşerî, el-Keşşâf ‘an bakâ’iki gâvâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vüçûbi’t-te’vil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcüd - Ali Muhammed Muavvid (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1998), 2/5.

⁹¹ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât* (Ankara, ts.), 251-252.

⁹² el-Bakara 2/30.

⁹³ Bu yorumlardan bazıları için bk. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te’vili âyi’l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 1/283; Benzer bir rivayet için bk. İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur’âni’l-Azîm*, 1/65-66; İbni Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984), 2/272; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Ku’an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, ts.), 1/299; Seyyid Kutub, *Fizilâl-il-Kur’an*, çev. İ. Hakkı Şengüler vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 1/114; Ebu’l-A’lâ Mevdudî, *Tefhimül-Kur’an, İnsan Yay., İst-1986*, çev. Muhammed Kayan vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1988), 7/1/55.

⁹⁴ el-Bakara 2/31.

çok O'nun öğrenme potansiyeline sahip bir varlık olduğuna vurgu yapılarak meleklerin böylesi bir yeteneğinin olmadığı yine onların dilinden ifade edilmiştir: “*Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.*”⁹⁵ Böylece Âdem’in yaratılışındaki farklılık ortaya konmuş ve onun kötümser yönüne rağmen “halife” kılınmasındaki hikmette, onun ilminin izhar edilmesi suretiyle açığa çıkmıştır. Âdem’in isimleri öğrenmesi, onun peygamberliğine delalet eden bir mucize olarak da değerlendirilmiştir.⁹⁶ Allah, meleklerin bilmediği, Âdem’in şahsında tüm insanoğlunun fitratında var olan ve onu meleklerden de üstün bir konuma taşıyan hatta onların saygı ile Âdem’in önünde eğilmesine neden olan bilme ve bildiklerini ortaya koyarak yeni şeyler üretebilme özelliğini açıklamıştır. Bu bilişi, salt isimleri öğrenme ve bunları sıralama olarak düşünmek, insanlığın fikrinsel, bilimsel ve teknolojik açıdan bugün geldiği konumu görmemezlikten gelmek demektir. İnsana verilen bu özellik, onun zihinsel eylemlerini içerdiği gibi aynı zamanda üretken bir varlık olmasını ve yaratıcılığını da ortaya çıkarır.⁹⁷

Allah’ın Âdem’e ve eşine cennete yerleşmelerini emretmesiyle⁹⁸ Havva’da kıssaya dâhil olmuştur. Müfessirler, buradaki “eş”ten kastın Havva olduğu konusunda Nisa 4/1 ve Araf 7/189. ayetlerini delil göstererek ittifak etmişlerdir.⁹⁹ Ancak Havva’nın ne zaman yaratıldığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Rivayetlere göre Allah, Hz. Âdem’i cennete yerleştirdiğinde Âdem orada yalnız kaldı. Onun yalnızlığını gidermek üzere Allah, Adem uyku halinde iken kaburga kemiklerinden birinden Havva’yı yarattı. Hz. Âdem uykudan uyanınca ona “Sen kimsin?” diye sordu. O, “Bir kadın” cevabını verdi.¹⁰⁰ Âdem’in eşinin nasıl ve ne zaman yaratıldığına dair Kur’an’da açık bir bilgi bulunmadığından ve âlimlerin kıssayı tamamlama arzularından olsa gerek Tevrat’ta geçen bu bölüm İslamî kaynaklara alınmıştır. Havva’nın cennete yaratıldığına dair aktarılan bu rivayet; “*Ey Âdem! Sen ve eşin cennete*

⁹⁵ el-Bakara 2/32.

⁹⁶ Ebû Abdillâh Zeynüddin Muhammed b. Ebi Bekr Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 2/193.

⁹⁷ Erkan Yar, “Kur’an’ın İnsan Öğretisi”, *İslâmî İlimler Dergisi* 1/3 (2007), 23.

⁹⁸ el-Bakara 2/35-37.

⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 9/166-168; 15/90.

¹⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 9/166-167; Taberî, *Câmiü’l-beyân*, 1/320.

yerleşin” ayetiyle uygunluk arz etmemektedir. Bu emre göre henüz cennete yerleşmeden önce Âdem’in eşinin yaratılmış olması zorunludur.

Tevrat’taki yaratılış öyküsünde Âdem ve eşine yasaklanan ağaç “iyi- yi ve kötüyü bilme ağacı” idi. “Hayat ağacı”ndan bahsedilmesine rağmen onun yasaklandığına dair bir ifade yoktur. Yahudi geleneğinde yasak ağacın bir sembol olduğu hatta cinsî ilişkiyi ifade ettiği şeklinde yorumlar yapılmıştır.¹⁰¹ Hıristiyanlara göre de bu ağaç, kadınla erkeğin cinsel münasebetinden kinayedir. Yasaklanan bu ağaç hakkındaki rivayetlerde ağacın ne olduğu da (asma, buğday, hurma, incir gibi) ihtilafıdır.¹⁰² Âdem ve eşi, şeytanın kandırması nedeniyle yasağı çiğnedikten sonra buldukları komundan çıkarılmışlardır. Böylece insanoğlunun yeryüzündeki serüveni de başlamış oldu.

Hz. Âdem’in yaratılışına dair detaylı bilgiler veren, Hz. Peygamber’den rivayet edilen hadisler de bulunmaktadır.¹⁰³ Hadislere göre Âdem yaratılmadan önce yeryüzü onun yaşayabileceği şekle getirilmiştir. Âdem’in yaratılışı en sona bırakılmıştır. Yaratılış olayının günlere taksim edilerek ifade edildiği hadis,¹⁰⁴ bize Tevrat’ta geçen yaratılış anlatısını anımsatmaktadır.

Ebü Hureyre’den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber; “*Sizden biri, bir kardeşiyle kavga ettiğinde yüzüne vurmaktan sakınsın. Çünkü Allah Âdem’i kendi suretinde yaratmıştır.*” buyurmuştur. Hadiste geçen “*Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır*” ifadesindeki zamir bazı âlimlere göre dövülen kimseye işaret ederken, bazı âlimlere göre de Allah’a işaret etmektedir. Çünkü hadisin bazı tariklerinde: “*Allah Teâlâ Âdem’i Rahman’ın sûretinde yaratmıştır*” denilmiştir. Bu rivayete bakarak bazı âlimler: “Biz bu cümlenin hak olduğuna itikâd eder; tevilinden kaçınıyoruz. Cümlenin zâhirî manası murad değildir. Onun kendine lâyıf manası vardır” demişlerdir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Bolay, “DİA”, 1/361.

¹⁰² Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.), 1/73.

¹⁰³ Konu ile ilgili hadislerin hepsine bu çalışma içerisinde yer vermemiz mümkün değildir. Bu sebeple sadece bir kaçına yer verilmiştir. Hz. Âdem’le ilgili hadisler için bk. Nurullah Agitoğlu, *Hz. Âdem İle İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

¹⁰⁴ Bk. Ebu'l-Hasan el-Kuşeyri el-Haccac Müslim, *Sabihu Müslim* (Beyrut: Dâru Tûrasi'l-'Arabîyye, ts.), “Kitâbu sifati'l-münâfikin ve ahkâmihim”, 27.

¹⁰⁵ Müslim, *Sabih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sönmez Neşri-

Hadislerde yer alan bu ifade, Tevrat'ta geçen “*Allah dedi: Suretimizde, benze-yişimize göre insan yapalım*” ifadesiyle benzerlik arz etmektedir.

Sonuç

İnsanoğlu, bilinen tarihin başlangıcından itibaren varlığının nasıl meydana geldiğini merak etmiş ve bu konuda birçok fikirler üretmiştir. Bu fikirlerin en eski örneklerini mitolojilerde görmekteyiz. Mitolojilerin gerçek ya da hayal ürünü olduğu tartışmaları bir tarafa, bu öykülerin o günkü insanların yaşamlarını, düşünce dünyalarını en önemlisi de dini değerlerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Farklı uygarlıklara ait mitolojilerde insan, bir ya da birden fazla tanrı tarafından belirlenmiş bir amaç için yaratılmıştır. İlk insanın yaratılış maddesinin mitolojilerde de toprak olduğunu görüyoruz. Bazı mitolojilerde insanın bitkiler gibi topraktan bitirildiği, insanın bitki formatında topraktan yaratıldığı ifade edilmiştir. Kötülüğü simgeleyen bir varlık, ağaç ve yılan motifi, rahat bir yaşamın olduğu bir mekân mitolojilerde kullanılan unsurlar olarak tespit edilebilir.

Yahudiliğin kutsal kitabındaki yaratılış öyküsündeki başlıca kahramanlara ve kullanılan motiflere baktığımızda mitolojilerle benzerlikler olduğunu görmekteyiz. Tespit ettiğimiz bu benzerlikler, Tevrat'ta anlatılan öykünün tamamen bir mitoloji olarak kabul edildiği anlamına gelmemelidir. Ancak bu durum, Tevrat yazarlarının bu hikâyeleri yazarken mitolojilerdeki unsurları kullandıkları düşüncesini desteklemektedir. Tevrat'taki yaratılış öyküsü Yahudiler tarafından lafzî anlamda yorumlanırken Hıristiyanlar tarafından daha çok sembolik olarak yorumlanmıştır. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi ile Adem'in işlediği günah arasında bağlantı kuran Hıristiyanlar, Adem'i işlediği günah sebebiyle kötülerken İsa'yı yüceltmişlerdir. “Aslı Günah” doktrini bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İslam'ın yaratılış öyküsü ile Tevrat'ta geçen yaratılış öyküsü arasında benzerlikler olduğunu görmekteyiz. Tevrat'ta yer alan Adem'in yaratılış, cennete konulması, yasak ağaçla imtihan edilmesi, yasağın çiğnenmesi gibi hususlar Kur'an'da da yer almaktadır. Bununla birlikte Kur'an ile Tevrat arasında uyuşmayan noktalar da mevcuttur. Havva'nın kaburga kemiğinden

yaratılmış olması, Adem'i yasak ağaçtan yemeye Havva'nın teşvik etmesi ve onlara çeşitli cezaların verilmesi gibi hususlar Kur'an'da yer almamasına rağmen Müslüman literatüründe yer almaktadır.

Kur'an'da hiçbir surede ilk insanın yaratılışı bir bütün olarak baştan sona kadar anlatılmamıştır. Adem'in topraktan yaratıldığını ifade eden ayetler ile cennete konulması ve orada yaşananlar farklı sureler içerisinde. Ayetler siyak ve sibaklarıyla birlikte incelendiğinde bu ayetlerde yaratılışa dair bilgi verilmesinin yanında asıl gayenin Allah'ın varlığının, kudretinin ve ahiretteki yeniden yaratılışın delillendirilmesi olduğu görülecektir. Çünkü ilk insanın topraktan yaratıldığı hususu önceki dinlerin etkisiyle zaten bilinen bir husustur. Allah, bilinen bir hususu delil olarak kullanarak inkâr edilen hususları ispatlamaktadır.

Kur'an'da yaratılış bağlamında insan fitratına yerleştirilen birçok özelliğe dikkat çekilmiştir. Allah insana fiziksel anlamda en güzel şekli vermiştir. Bununla birlikte insan akıllı bir varlık olarak öğrenme-bilme gibi üstün bir meziyete sahiptir. Diğer taraftan insan, fitratında var olan çevresindeki uyarıcılardan etkilenme özelliği ile şeytanın vesveselerine kanarak kan döken ve bozgunculuk çıkaran olabilmektedir. Ebedi yaşama hırsıyla insan yaratanına isyan edebildiği gibi hatasını anlayıp Rabb'inin huzuruna da yönelebilmektedir.

İlk insanın yaratılışı bağlamında mitolojilerle ilahi kaynaklı dinler arasındaki benzerlikleri Allah'ın her topluluğa bir uyarıcı göndermiş olduğunu¹⁰⁶ ifade eden ayetle birlikte düşünmek mümkündür. Adem'den itibaren her topluma gönderilmiş olan elçilerin insanlık için elzem olan varoluşsal sorulara vahiy yoluyla cevaplar vermiş olması büyük olasılıktır. Nitekim ilk insanın topraktan ve ilahi bir nefesten yaratılmış olması ve ona tanrıya hizmet etme görevinin verilmesi hususunda mitolojilerle dinler arasındaki benzerlik bu görüşü desteklemektedir.

Kaynakça

Agitoğlu, Nurullah. *Hız. Âdem İle İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi.*

Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

¹⁰⁶ Fâtır 35/24; en-Nahl 16/63; el-Hicr 15/10; Yunus 10/47.

- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 12. Basım, 2008.
- Armstrong, Karen. *Mitlerin Kısa Tarihi*. çev. Dilek Şendil. İstanbul: Merkez Yayınları, 2005.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim Tefsiri, 1995*. 6 Cilt. İstanbul: Milliyet Gazetecilik, 1995.
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyât*. Ankara, ts.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Batuk, Cengiz. “Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem ve Havva'nın Hayatı”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Aralık 2006), 51-96.
- Batuk, Cengiz. *Mitoloji ve Tarihsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Bolay, Süleyman Hayri. “Âdem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/358-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Bolle, Kees W. “Myth”. *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. 9/6359-6371. USA: Thomson Gale, 2005.
- Campbell, Joseph. *Batı Mitolojisi*. çev. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Challaye, Félicien. *Dinler Tarihi*. çev. Semih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 1960.
- Chipman, Leigh N. B. “Mythic Aspects of the Process of Adam's Creation in Judaism and Islam”. *Studia Islamica*, 5-25. <https://doi.org/10.2307/1596106>
- “Adam”. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. ed. Frank Leslie Cross. New York: Oxford University Press, 1997.
- Çağlayan, Harun. “Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (20 Temmuz 2020), 480-507.
- Dağistanlı, Mustafa Alp (ed.). *Mitoloji*. İstanbul: NTV Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihi-İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. çev. Mustafa Ünal. Konya: Serhat Kitabevi, 2005.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- Erdem, Mustafa. *Hız. Âdem*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

- Fishbane, Michael. "Eve". *Encyclopedia of Religion*. thk. Lindsay Jones. 5/2896-2897. USA: Thomson Gale, 2005.
- Gleiser, Marcelo. "Myth". *Encyclopedia of Science and Religion*. ed. J. Wentzel vd. Van Huyssteen. 590-591. USA: Macmillan Reference, 2003.
- Gürkan, Salime Leyla. "Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı ve Cennet'ten Düşüş". *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 9 (2003), 1-48.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
- Hamilton, Edith. *Mitologya*. çev. Ülkü Tamer. İstanbul: Varlık Yayınları, 2002.
- Heidel, Alexander. *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*. çev. İsmet Birkan. Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- Hooke, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi*. çev. Alaeddin Şenel. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddin Ömer. *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.
- İbni Kesir. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984.
- J. Millard, Erickson. *Christian Theology*. USA: Baker Book House Company, 1990.
- Kramer, S. Noah. *Sümer Mitolojisi*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.
- Küçük vd., Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. İstanbul: Berikan Yayınevi, 2015.
- Mesudî. *Murûc ez-Zehb-Altın Bozkırlar*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Mevdudi, Ebu'l-Alâ. *Tefhimül-Kur'an, İnsan Yay., İst-1986*. çev. Muhammed Kayan vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1988.
- Müslim. *Sabih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983.
- Müslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî el-Haccac. *Sabihu Müslim*. Beyrut: Dâru Tûrasi'l-'Arabîyye, ts.
- Oymak, İskender. *Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Adetler)*. Elazığ, 2003.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr Fahrüddin er-. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1981.

- Rosenberg, Dona. *Dünya Mitolojisi*. çev. Koray Akten vd. Ankara: İmge Kitabevi, 4. Basım, 2006.
- Sepetçioğlu, M. Necati. *Yaratılış ve Türeyiş*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 2010.
- Seyidoğlu, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Seyyid Kutub. *Fizilâl-il-Kur'an*. çev. İ. Hakkı Şengüler vd. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b Abdilkerîm. *el-Milel ve'n-nihal*. thk. Emîr Ali Mehnâ - Ali Hasan Faûr. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiül-beyân an te'vili âyi'l-Kurân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tıǧlı, Asiye. *Zerdüş, Hayatı ve Öğretisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- "The Bundahishn ('Creation'), or Knowledge from the Zand". çev. Edward William West. Erişim 22 Mart 2021. <http://avesta.org/mp/bundahish.html#chapter15>
- Yar, Erkan. "Kur'an'ın İnsan Öğretisi". *İslâmî İlimler Dergisi* 1/3 (2007), 21-43.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, ts.
- Yıldırım, Nimet. *İran Mitolojisi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vüçûhi't-te'vil*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvid. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1998.
- New Advent. "Catholic Encyclopedia: Adam". Erişim 07 Kasım 2021. <https://www.newadvent.org/cathen/01129a.htm>
- Kitab-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1991.